سەرەتا وشە هەبوو

حەمەسەعید حەسەن

تۆماس سترینس ئەلیەت (1888 – 1965) کە 1948 خەڵاتی نۆبێڵی وەرگرت، یەکێکە لە شاعیرە هەرە کاریگەرەکانی سەدەی بیستەم. کۆشکی (وێرانەخاک)ی وی، کە لەسەر کەلاوەی ئەفسانە و شیعری دێرین ڕۆ نراوە، تا هەنووکەش یەکێکە لە شیعرە زێدە بایەخدارەکان.
ئەلیەت لەو هۆنراوە درێژەدا، (کۆمەڵگەی ڕۆژئاوا ترسناک نیشان دەدات و وەک جڤاتێکی شێواو و نائینسانی کە ڕوو لە نغرۆبوونە، وێنە دەکێشێت.) (1)
ئەپریل دژوارترین مانگە،

لە خاکێکی مردوودا گوڵاڵە سوورە دەڕوێنێت،
دەستی یاد دەکاتە گەردنی ئارەزوو،
کاری دەکا خوێنی ڕەگە خەواڵووەکان بە بارانی بەهار پل بدەن،
زستان گەرمی کردینەوە و زەمینی بە بەفری فەرامۆشی پۆشتە کردەوە.
نە درەختی وشکهەڵاتوو سێبەر دەبەخشآ،
نە (کوللە) ئۆخژن، نە بەردی ڕەق و تەق، خورەی ئاو.
(هەرگیز پێم وا نەبوو، مردن ئەو هەموو خەڵکە دروێنە بکا.) (2)
لە ناخماندا ڕووبار هەیە،
زەریا چواردەوری تەنیوین،
داهاتوو گۆرانییەکە سیسهەڵگەڕاو.
ئەوین، لە دوای ئەو دەستانەوەیە
کە پۆشاکی گریان چنیوە.
تازەکی تێدەگەیت،
مێژوو تژییە لە ڕێگەی فریودراو!
ئەلیەت کێشی دێرینی تێک شکاند، کۆپلەی فەرامۆش کرد و گوتە و وێنەی نوێی هێنایە شیعرەوە. ئەو هەر شاعیر نەبوو، ڕەخنەگر و درامانووسیش بوو، ئۆدن دەڵێت: (ئەلیەت تاکە کەسێک نییە، ماڵێکە سی کەسی تێدا دەژی، قەشەیەک، (3) جووتیارێک و منداڵێک.) بۆ ئەوەی ببیتە شۆڕشگێڕێکی مەزن، پێویستە تەمەنت بۆ ئەوە دەست بدات، سەروەختی ڕاپەڕین، بەشدارییەکی گرنگ بکەیت، ئاخر ئەوانەی سەروەختی ڕابوون منداڵن، یان دوای شۆڕش دێنە دنیاوە، چانسی ئەوەیان نییە، ببنە شۆڕشگێڕ. بۆ ئەوەی ببیتە شاعیرێکی پلەی یەکەمیش، تەنیا هێندە بەس نییە خاوەنی بەهرەیەکی مەزن بیت، دەبێت لە سەردەم و شوێنی گونجاویشدا لە دایک ببیت.
مەخابن ئێمەی پیاوانی پووت،
هەمیشە داکۆکی لە یەکدی دەکەین،
ئێمەی سەر تژی لە پووش،
بە دەنگێکی وشک، وشەی بێمانا بە گوێی یەکدیدا دەچرپێنین،
بە دەنگێک کە لە دەنگی با دەچێت،
کاتی بەسەر کادا تێدەپەڕێت،

یان لە ترپەی پێی مشک دەچێت،
کە بەسەر شووشەی شکاودا ڕێ دەکا.

لە ڕوانگەی (ڕۆبەرت گریڤز)ەوە، (پیاوانی پووت،) دوا شیعری باڵای ئەلیەتە و هەق بوو، دوای ئەو کارە جوانە، ئیدی شیعر نەنووسێت، ڕۆمانتیکەکان پێیان وابوو، کاری هونەری، ڕەنگدانەوەی کەسایەتیی هونەرمەندە و شاعیر بێجگە لە دەنگی خۆی، گوێ بۆ دەنگی هیچ دەسەڵاتێکی دیکە ڕانادێرێت، وردزۆرس دەیگوت: شیعر زایەڵەی ڕۆحێکی مەزن و خوڕەی خۆڕسکی هەستی بەهێزی شاعیرە. ئەلیەت (کە پێی وابوو، وروژاندن نە ئامانجی شاعیرە و نە پێوانەیە بۆ سەرکەوتنی،) ئەو تێزەی ڕەت دەکردەوە و دەیگوت: شیعری ڕۆمانتیک بۆ ئەوانە دەگونجێت، کە پێیان وایە، شیعر زیندەخەوە و زادەی ئارەزووە تایبەتییەکانیانە. (4)

لای ئەلیەت، ژێدەری سەرەکیی هەموو شاعیرێک، هەڵچوونە تایبەتییەکانیەتی، بەڵام شاعیری گەورە هەر خودی خۆی نا، بەڵکوو سەردەمەکەی خۆیشی دەنووسێتەوە، ئەوە بۆیە (دانتی) دەنگی سەدەی سێزدەیەم و شەکسپیریش دەنگی کۆتاییەکانی سەدەی شازدەیەم بوو. شەکسپیر چونکە دەربڕی ویژدانی سەردەمەکەی خۆی بوو، بۆیە بوو بەو شاعیرە گەورەیە، نەک لە سۆنگەی ئەوەوە کە خاوەنی فەلسەفەیەکی دیاریکراو بوو، ئاخر شیعر ئەڵتەرناتیڤی فەلسەفە نییە.

ئەلیەت دەیگوت: جیاوازیی نێوان شیعری کلاسیک و شیعری ڕۆمانتیک، وەک جیاوازیی نێوان تەواو و ناتەواو، پێگەیشتوو و کرچوکاڵ، ڕێپکوپێکی و ئاژاوە وایە. ئەوە شێوازی بەگەڕخستنی زمانە، گەورەشاعیر لە شاعیرۆکە جوێ دەکاتەوە. کەس بە نووسینی کۆمەڵێک لیریکی جوان، نابێتە شاعیرێکی مەزن، شاعیری گەورە کەسێکە هەست بە پێوەندیی نێوان دەنگ و مانای پەیڤەکان دەکات، ڕیتم و فەرهەنگی تایبەت بە خۆی دادەهێنێت و نەوەکانی داهاتوو پێڕەوی شێوازی نووسینی دەکەن.

بەلای ئەلیەتەوە، خوێنەری پێگەییشتوو، ئەوە بەلایەوە گرنگ نییە، یەکەم خوێندنەوە لە شیعر تێدەگات یان نا، تەنانەت دەیگوت: (هەندێک لەو شیعرانەی پێیان سەرسامم، ئەو شیعرانەن کە یەکەمین خوێندنەوە تێیان نەگەییشتووم.) لای (بۆرخیس)یش، شیعری باڵا، (شیعرێکە بە شێوەیەکی جوان، لە مانا خاڵییە، ئەگەر چی ناخوازێت شتێک بڵێت، وەلی دەروون دەگەشێنێتەوە.) خوێنەری پێگەییشتوو، با بیروباوەڕی شاعیریش پەسەند نەکات، وەلی هەر چێژ لە شیعرەکەی دەبینێت، ئاخر بەرهەمهێنانی فیکر، ئیشی شیعر نییە، ئاخر شاعیر تەنیا بە مەبەستی گەشەدان بە توانای دربڕینی (هەست،) هانا بۆ (فیکر) دەبات.

بە زەردەخەنەوە دەچمە ناو باسەکەوە و
گەردوون وەها دەگوشم
هێندەی تۆپێکی بمێنێتەوە،
ئەوسا تۆپی گەردوون
بەرەو پرسیارێک خلۆر دەکەمەوە

(1) Lars johanson och Anders melchior, literatures historia, s. 182 Akademi forlaget 1982 Nacka.
لە سەروەختی گیانەڵڵادا بێت.
(2) دانتی.
(3) پیاوانی ئایین لە ڕوانگەی ئەلیەتەوە، چاوچنۆک و چووکچڵێسن، نە لە قازانجی ماددی تێر دەبن و نە ماری ئارەزوویان بۆ جەستەی ژن، تاوێک پەیکە دەخوات.
(4) ت. س. الیوت شاعرا و ناقدا و کاتبا مسرحیا، مجموعە من الدراسات باقلام طائفە من النقاد البریگانیین و

الامريكيين، اختيار و ترجمه و تقديم: ماهر شفيق فريد2001 بيروت.